

Engels spune în *Anti-Dühring* că în perioadele de stabilitate ale unei orînduirii sociale ea apare contemporanilor ca singură posibilă. Asemenea perioade sînt, tocmai din această cauză, și neprielnice afirmări idealurilor. Atunci cînd realitatea înconjurătoare îți pare « așezată » definitiv și irevocabil, la ce să mai visezi răsturnări și evadări? Nu-i oare mai rezonabil să studiezi viața, ca să-i poți influența cît de cît dezvoltarea ulterioară? În cazul orînduirii burgheze se știe că o asemenea perioadă de stabilitate, din punct de vedere istoric, a luat sfîrșit o dată cu intrarea capitalismului în faza lui ultimă, imperialistă, de putrefacție și decadentă. Comuna din Paris a fost prologul; asaltînd cerul, comunarzii anunțau lumii începutul unei ere noi — de adînci și revoluționare prefaceri în toate domeniile vieții. Sentimentului sufocant că lumea a fost luată definitiv în stăpînire de suficiența burgheziei îi lua locul presimțirea reconfortantă pentru unii, apocaliptică pentru alții, că, dimpotrivă, nimic în jurul omului nu e așezat definitiv, că totul poate și trebuie să fie revizuit și realcătuit în conformitate cu aspirațiile ideale ale umanității. Dacă ceea ce scria Lunacearski despre Saltikov-Șcedrin (că « era înconjurat din toate părțile de răul îngrozitor al țarismului și al societății respective, rău pe care nu numai că nu-l putea smulge din rădăcini — dar nici măcar îndulci cît de cît. Mai mult: el nu vedea în jurul său o forță capabilă să lupte împotriva acestui rău și să-l biruie. Și e firesc să se fi lăsat cuprins de groază, să fi ajuns la un pas de disperare » ¹) e uimitor de just și — în definitiv — valabil nu numai pentru Șcedrin, dar într-un fel pentru întregul realism european al secolului al XIX-lea. Către sfîrșitul aceluiași secol situația se schimbă radical, tocmai pentru că pe primul plan al arenei istorice avansează o clasă nouă și tînără — proletariatul. Ar fi simplist, evident, să se pretindă că tot ce s-a realizat mai remarcabil de atunci încoace pe tărîmul creației artistice se datorește influenței directe a clasei muncitoare. Însă, indiscutabil, întreaga activitate spirituală a omului a început să se desfășoare într-alt fel din momentul în care senzația de predominare copleșitoare a prozei burgheze a luat sfîrșit. Iar cauza acestei schimbări a fost afirmarea forței revoluționare a proletariatului. Începe un ev de mari acțiuni sociale. În cadrul lui vechea antinomie « romantism-realism critic » nu putea să nu-și dezvăluie aspecte noi. *Dacă înainte ieșeau la iveală doar contradicțiile dintre conținutul himeric al romantismului și cel « practic » al realismului critic, dintr-o dată lumea a fost atrasă de credința romantică în idealitatea nepieritoare, opunînd-o impasibilității, cîteodată aproape cinice, a unor epigoni ai realismului critic.* Scuturat de individualismul său anacronic, romantismul a cîștigat adeziunea posterității, însetate de idealuri. Tocmai de aceea posteritatea a și operat în lăuntrul romantismului delimitări, pe care romanticii înșiși nici nu s-au gîndit să le facă. Romanticii pasivi, copleșiți de nostalgia după un trecut nerecuperabil, au fost preferați de cei pe care inevitabilitatea noilor răsturnări sociale îi îngrozea, iar spiritele rebele, apostolii libertății și ai independenței umane, au devenit precursori ai unei noi literaturi avîntate, orientată către viitor, a cărui lumină, chiar poate confuză pentru unii, îi atrăgea ca un magnet. Printre aceștia — pe care contemporaneitatea socialistă i-a recuperat atît de complet — se înscrie și Mihail Iurievici Lermontov.

Tineretul dornic de acțiune îl adoră pe Lermontov și pentru energia versului său. Spirit neastîmpărat, de o vitalitate debordantă, neavînd unde și cum să se afirme în noaptea « veacului crîncen » ce a pogorît deasupra Rusiei

¹ A. A. Lunacearski, *Despre literatură*, București, 1960, p. 280.